

FTAXP: 7.067:003.62

<https://orcid.org/0000-0002-7176-9971>

<https://orcid.org/0009-0004-5651-2678>

<https://orcid.org/0009-0002-2935-6142>

Умралиева Л.М. *, Умиралиев М.М., Оралбек А.Қ.

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан

оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан

«ТАЙҚАЗАН» КАРТИНАСЫ – ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚ

***Автор-корреспондент:** Lauraumralieva@mail.ru

Түйін: мақалада «Тайқазан» картинасының ұлттық көркем шығармашылық мәдени құндылық тұрғысында өлшемдері негізделген, ел өнерінің дамуы мен егеменді ел мәдениетіндегі орны анықталған, көркемдік өлшемдер көрсеткішіне, арт нысанның идеясы, композициясы, түстік шешімдері, бейнелеу әдісі, даралық өлшемдері, орындалу техникасы қарастырылған. Шығарманың арт білім берудегі мәнінде шығарманы білімгерлерге таныстыру барысында пішінқұрау, композиция, перспектива, жарықтану, тұстану, симметрия, ритм ұғымдарын қолдану арқылы ашылатындығы сипатталған. Туындының тәрбиелік мәнінде жас ұрпаққа отандық өнер туралы түсінік беру, мәдени құндылық ұғымын қалыптастыру, білім алушыларды елжандылық сезімдерін арттыру мүмкіндіктерін ашу. Тәжірибелік зерттеудің жаңашылдығы, яғни бейнелеу шығармасының көркемдік өлшемдері қатарына тарихи шындықтың қосылуы, қазақ бейнелеу өнері мен көркем мәдениетіндегі «Тайқазан» кескіндемелік картинасының өнертанымдық орнының ашылуы қарастырылған.

Кілт сөздер: кесене, сәулет ескерткіші, мәдени мұра, арт білім, виртуалдық музей әдісі

MPHTI: 7.067:003.62

<https://orcid.org/0000-0002-7176-9971>

<https://orcid.org/0009-0004-5651-2678>

<https://orcid.org/0009-0002-2935-6142>

Умралиева Л.М.*, Умиралиев М.М.,* Оралбек А.Қ.

старший преподаватель ЮКИУ им.М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

старший преподаватель ЮКИУ им.М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

преподаватель ЮКИУ им.М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

КАРТИНА «ТАЙКАЗАН» - НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ

***Автор-корреспондент:** Lauraumralieva@mail.ru

Аннотация: В статье обоснованы критерии картины «Тайказан» в контексте национальной художественной творческой культурной ценности, определены развитие и место искусства страны в культуре суверенного государства, рассмотрены художественные критерии, идея арт-объекта, композиция, цветовые решения, метод изображения, критерии индивидуальности, техника исполнения. Описано, что произведение раскрывается в художественном образовании с помощью понятий формообразования, композиции, перспективы, освещенности, цветоведения, симметрии, ритма при презентации произведения обучающимся. Воспитательная ценность произведения заключается в том, чтобы дать подрастающему поколению представление о отечественном искусстве, сформировать понятие культурной ценности, раскрыть возможности повышения у обучающихся чувства патриотизма. Новизна экспериментального исследования, т. е. включение исторической реальности в число художественных критериев изобразительного произведения, открытие искусствоведческого места живописной картины «Тайказан» в казахском изобразительном искусстве и художественной культуре.

Ключевые слова: мавзолей, памятник архитектуры, культурное наследие, арт-образование, виртуальный музейный метод

IRSTI: 7.067:003.62

<https://orcid.org/0000-0002-7176-9971>

<https://orcid.org/0009-0004-5651-2678>

<https://orcid.org/0009-0002-2935-6142>

Umralieva L.M.*, Umralieva M.M., Oralbek A.K.

Senior lecturer M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan

Senior lecturer M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan

Lecturer M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan

THE TAIKAZAN PAINTING IS A NATIONAL CULTURAL VALUE

***Corresponding author:** Lauraumralieva@mail.ru

Abstract: The article substantiates the criteria of the painting "Taykazan" in the context of national artistic and creative cultural value, defines the development and place of the country's art in the culture of a sovereign state, examines artistic criteria, the idea of an art object, composition, color solutions, method of representation, criteria of individuality, technique of execution. It is described that the work is revealed in art education using the concepts of shaping, composition, perspective, illumination, color science, symmetry, rhythm when presenting the work to students. The educational value of the work is to give the younger generation an idea of Russian art, to form the concept of cultural value, to reveal the possibilities of increasing students' sense of patriotism. The novelty of the experimental study, i.e. the inclusion of historical reality among the artistic criteria of a fine work, the discovery of the artistic place of the painting "Taykazan" in Kazakh fine art and artistic culture.

Keywords: mausoleum, architectural monument, cultural heritage, art education, virtual museum method.

Кіріспе

Әр халықтың көркем мәдениетте өз орны болады. Оны айқындайтын бірліктердің бірі-мәдени нысандар. Мәдени нысандар- мәдени құндылықтар. Көпшілік қауым Қожа Ахмет Ясауи кесенесін рухани-мәдени құндылықтың бірі ретінде білгенімен оның ішінде орналасқан тайқазанды және оның көркемдік өлшемдерін біле бермейді. Сонымен қатар осы тайқазанның кескіндемелік бейнесін кенеп бетіне образды бояулармен жазуын, суретші мен оның ұлттық мәдени құндылық ретінде тануды қосатын болсақ мәселе онан да көкейкесті бола түседі. Тайқазан картинасы ұлттық мәдени құндылық. XV ғасыр қазақ мәдениеті ескерткіші. Ұлы ойшыл Ахмет Ясауи кесенесінің ішіне орнатылған тарихи нысан.

Тайқазанның жалпы өнертанымдық және суретшінің іс-әрекеттерінің ерекшелік негіздерін құрайтын тұғырлар: мәдениеттанымдық, өнертанымдық, интербелсенділік, даралық тұғырлары болып табылады.

Білім әлемдік, тәрбие ұлттық негізде құрылу қажет. Өнер халыққа қызмет етеді. Өнер халықты тәрбиелейді. Өнер атрибуттарының қайбір түрі бомасын, қайбір кезде болмасын халықтың өмірі мен тұрмысынан хабар береді. Өнер арқылы алыстағы елдер өмірін көріп, терең тарихтан тағлым алуға мүмкіндік туады [1,122].

Егемен Қазақстан кезеңінде қазақ бейнелеу өнерінде тарихи кезеңдерді ашып көрсететін жаңа кескіндемелік туындылар жарық көруде. Солардың бірі Түркістандық суретші Омар Бабажановтың «Тайқазанды құю» атты картинасы. Қазақ халқының орта ғасырлық өмірі мен мәдениетінен хабар беретін тайқазан туралы ғылыми – өнертанымдық материалдарды сараптау нәтижелері тайқазан жайында бірқатар төмендегідей тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Тайқазан ұлттық құндылық. Орта ғасырлық өнер үлгісі. Ұлы

даланың брендтік өнер туындысы. Қайталанбас метал өңдеу шығармасы. Орта ғасырдағы кәсіптік өнер шеберлерінің озық еңбегінің нәтижесі. Өнер мен технологиялық қызметтердің интеграциялық бірлігі мен жетістігі. Ежелгі метал өңдеу шеберлерінің көркемдік шеберлік пен ұсталық қызмет деңгейлерін көрсететін өлшем бірлігі.

Қазақ мәдениетінің орта ғасырлық эталоны. Метал өңдеу технологиясының сол дәуірдегі жоғарғы көрсеткіші, озық үлгісі. Жазу мен ою - өрнектерді қатар қолданған көркемдік композиция. Тайқазан композициясы бірнеше элементтен тұрады. Олар тайқазанның көлденең бойымен орналасқан ою өрнектер. Сол ою – өрнектердің ерекшелігі көлденең сызықтар бойымен тізілген жазулармен қатар түзеп орналасқан. Тайқазан ұлы дала елінің ежелгі мәдениетінен хабар беретін және сол кездегі металды көркемдеп өңдеу технологиясын көрсететін озық туынды. Солармен қатар қазақ еліндегі металды көркем өңдеу өнерінің деңгейін көрсететін өнердегі көркемдік өлшем бірлігі ретінде қабылдауға болады. Тайқазан кеңес дәуірінде Ленинград қаласындағы Эрмитажда сақталған. Ол жақтан Қазақстан Егемендік алғаннан кейін Түркістан қаласына әкеліп, Ахмет Ясауи кесенесіне орналастырылған.

Сурет – 1. «Тайқазан» картинасы

Бұл «Тайқазан» картинасы - қазақ халқының тарихи және мәдени мұрасын бейнелейтін көркем туынды. Бұл картинада ұлттың бірлік, рухани байлық және мейірім сынды құндылықтары басты идея ретінде көрсетіледі. Картинада бейнеленген Тайқазан — XIV ғасырда Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне арналған қасиетті ескерткіш, ол қазақ халқының қонақжайлық, береке мен бірлік символы болып саналады. Кескіндемелік тұрғыдан алғанда, картина композициясы дәстүрлі мәдени элементтер мен тарихи символдарды үйлестіре отырып жасалған. Көркемдік шешімінде түстердің үндестігі, жарық пен көлеңке қатынасы арқылы ұлттық рух пен киелілік сезімі берілген.

«Тайқазан» картинасы - қазақ халқының рухани мұрасын, мәдени бірлігін және тарихи тамырын бейнелейтін көркем шығарма, онда Тайқазанның символдық мәні арқылы ұлттық болмыс пен дәстүр сабақтастығы көрсетіледі.

Қазіргі кезде Түркістанға келген туристердің қызыға көретін бірінші нысаны -

А.Ясауи кесенесі болса, екінші нысан - осы кесене ішіне орнатылған даңқты тайқазан. Соңғы жылдары Түркістанның тайқазаны Қазақстанның халықтарының достығының символы ретінде ұлы дала еліне белгілі болды. Қазақстанның халықтарының ассамблеясының логотипі іспетті белгі. Тайқазан қазіргі кезде өз мәнін жоймаған шығармашылық және көлемді көркем еңбек. Түркістандық суретші Бабажанов Омардың «Тайқазан» атты кескіндеме шығармасының көркемдік идеясы - қазақ халқының орта ғасырлық мәдениетінің белгісі болып танылатын материалдық құндылық үлгісін көрсетуге арналған. Осы кезге дейін көк күмбезді Түркістанға арналып неше бір сурет көрмелері ұйымдастырылып, қаншама суреттер салынғанмен тайқазан көрінісін бейнелейтін картина қазақ бейнелеу өнерінде әлі болған жоқ. Сондықтан тайқазанды ұлттық құндылық ретінде бейнелеу алғаш рет жиырма бірінші ғасырдың екінші он жылдығында жүзеге асырыла бастады.

Бірқатар суретшілер Тайқазанды сувенир ретінде жасаса, бірқатары кескіндемелік бейнесін жасады. Тайқазанды құю картинасын ғылыми – өнертанымдық сараптау нәтижелері мынандай тұжырым жасауға мүмкіндік береді: Картинаның аты – «Тайқазанды құю». Авторы – А.Ясауи атындағы Халқаралық қазақ-түрік университетінің суретшісі Бабажанов Омар. Картина тарихи жанрға жазылған. Жазу әдісі - реалистік бейнелеу. Бейнелеу техникасы – кескіндеме, майлы бояу. Бейнелеу бағыты – реалистік шығармашылық - этнографиялық бейнелеушілік шешімділік. Даралық сипаты – тарихты кезең - кезеңмен беру [2,28].

Тайқазан картинасының идеясы – орта ғасырдағы Түркістанның Қарнақ мекеніндегі тайқазан құю тарихынан үзінді көрсету. Картинаның композициясы – алдыңғы, ортаңғы және соңғы көріністерді біріктіріп тұтастай бейнелеген, үш кеңістікті шартты бөліктерден тұрады. Композициялық шешім – алдыңғы көріністе жаңадан құйылған, қалыптан шыққан тайқазанның көрінісі арқылы картина сахынасы ашылған. Шығармада қазанның барлық бөліктері мен өрнектері айқын көрініспен жазылған. Ортаңғы кеңістіктік көріністе метал қорыту пеші мен тайқазанды құюшы шеберлер қимылдары бірінің қозғалысын бірі қайталамай ерекше ұмтылыстық динамикалық көріністер тұтастығын қалыптастырған. Соңғы кеңістіктік көріністе көне ғимараттар, ат пен адамдар және табиғат бейнелерінің өзара бірлігі кеңістіктің тарихи сипатымен шынайы беруімен көз тартады [2,29].

Теориялық талдау

Материалдар мен әдістер

«Тайқазан» картинасында - адамдардың бой өлшемі мен тайқазанды салыстыру арқылы картинадағы бейнелердің кеңістік сипатын айқындай түсуге болады. Суретші Омар Бабажанов «Тайқазанды құю» кескіндеме. Майлы бояу. Кенеп. А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің сурет галереясында сақталынады. Тайқазан картинасының көркемдік ерекшеліктерінің бірі бояу түстерінің құрылымы - колорит. Тайқазан картинасының колориті жылы түстерден құрамдалған.

Картинадағы түстердің өзара үйлесімді жиынтығы жылы колоритті реңдерден түзілген. Картинадағы түстердің үндестігі перспектива заңдылығына бағындырылған. Жакын кеңістіктегі формалар түстері айқын етіп беріліп, алыстағылары бұлыңғыр түстермен жазылған. Картинаның этнографиялық ой жүйесі мен тақия, шапан, белдік сынды киімдер көріністерінің ұлттық сипатын ашуда түстердің мүмкіндігі сенімді қолданылған. Суретші картинасының көркемдік ерекшеліктерінің бірі - орындау техникасы.

Картинаның орындау техникасы – майлы бояу. Кескіндемелік жазу стилін айқындайтын – заттар мен көріністердің форма ерекшеліктері мен ою өрнектері барынша айқын дәлдікпен суреттелген. Картинадағы ұсақ бөлшектер мен бояуларының қанық етіп беруі, кескіндемелік жазу стилі туынды сюжетіне этнографиялық сипат берген. Ұлттық киімдер, табиғат, аспан мен жердің Орта Азия елдеріне тән ғимараттардың элементтерін

композицияда орынды қолданылып, формалар байланысы мейлінше нақты берілген, шынайы қалпында суреттелген.

Картинаның сюжеті - ұсталардың тайказанды құю үдерісін көрсетумен басталған. Қызу жұмыс кезеңі. Метал өңдеуші шеберлер өміріндегі қауырт шақ. Картинаның алдыңғы көрінісінде қалыптан жаңа шыққан тайказанның көрінісі бейнеленген. Тайказанның түсі – сары, алтынға ұқсас. Күннің көзіне шағылысып жарқырап көрінеді. Суретшінің бұл көріністі негізгі элемент ретінде – композициялық орталыққа орналастыруы туынды мазмұнын аша түсуге мүмкіндік берген. Картинаның пәндік деңгейі – қазан мен оның бөлшектерін құю кезеңін талдап көрсетумен ерекшеленеді. Тайказанның негізгі бөлігі - қазан, онан соңғы көріністе - тұғыры және құлақтарын көрсету - бейнелеуші композиция өзегіне айналған. Картинаның эмоциялық деңгейі – орта ғасырдағы тарихи кезеңді көз алдымызға елестетуімен сипатталады [3,121].

Шеберлердің киімдері, орта ғасырдағы метал өңдеу шеберлерінің жұмыс барысында қолданатын бұйымдары мен сәулет өнерінің табиғат көріністерімен байланыста шынайы бейнелеу тәсілдерімен композициялық тұтастықта берілген. Көріністер әсері бізді орта ғасыр әлеміне барғандай сезім күшін туғызады. Тайказанның жеке бөліктерін құю сәттері картина композициясын дара-дара қайталанбас көріністермен байыта түсіп, ерекше даралық сән сипат берген. Сурет шебері негізгі көрініс түстерін қанық түсті реңдермен беру арқылы көрерменді романтикалық сезімдерге бөлеп, композицияның тарихи мәнін аша түскен.

Қазіргі кезде суретші Омар Бабажановтың «Тайказанды құю» атты майлы бояу техникасымен, кенеп бетіне жазылған кескіндеме туындысы, А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің сурет галереясында сақталуда. Қорыта айтқанда суретші Омар Бабажановтың «Тайказанды құю» атты кескіндеме шығармасы өзіндік бағыт бағдары қалыптасқан суретшінің ізденіс еңбегінің жемісін көрсетеді. Суретшінің тарихи жанрға жазылған шығармалары тарихты кезең кезеңдерге бөлу арқылы берумен ерекшеленеді. Бұл картина сол үлкен жүйелі еңбектің бір бөлігі терінде танылады. Туындыда реалистік бейнелеушілік - жазу әдісі ретінде алынған. Кескіндеме мен майлы бояу картинаның бейнелеу техникасы болып табылады. Реалистік шығармашылық – этнографиялық, бейнелеушілік - шешімділік – сурет шеберінің бейнелеу бағытын анықтайды [4,56].

Суретші Омар Бабажановтың «Тайказанды құю» атты кескіндеме шығармасына қарап кескіндеме шеберінің Ә. Қастеев бастаған реалистік суретшілік мектеп жалғастығы мен сабақтастығын көруге болады. Суретшінің шығармашылық биік шыңы алда. Тарихы тақырыптар бойынша сурет салу бағытын ұстанған өнер шеберінің шығармасы - қазақ бейнелеу өнерінің тарихи жанрынан көрнекті орын алатын туынды. Сонымен қатар шығарманы жастарға көркемдік білім, эстетикалық – елжандылық тәрбие беріп, ұлттық дүниетанымын арттыратын туынды ретінде бағалауға болады.

Мәдениеттанымдық тұғыры - халқымыздың ежелгі метал өңдеу дәстүрі мен тайказан ды құюдың байланыстылығы.

Ерекшелік тұғыры - үлкен көлемді метал құйма бұйымның ұлы далада алғаш рет құйылуы.

Өнертанымдық тұғыры – тайказанды метал өңдеу өнері ретінде тану өлшемдері: көркемдік идеясы, симметриялығы, шеңберлік- композициялық құрылымы, ыдыстық-сәндік функциялығы, монументтік-сәндік форма құрауы, жазулармен, өрнектермен безендірілуі.

Халықтық тұғыры - халықтың ежелгі тайказанның ыдыстық-тұтынушылық, эстетикалық- салтанаттық функциялары тұрғысынан форма құрау әдісін қолдану, метал балқыту арқылы форма құю әдісімен жұмыс жүргізу, метал өңдеу мен тұрмыстық қажеттілікті байланыстыра қарау әдісімен қазанның пішінін шығару, ою-өрнектермен көркемдік нысанды безендірудің дәстүрлі әдістері қолданылған [5,79].

Зерттеу әдістері мен материалдары

Зерттеу барысында Тайқазан картинасының ұлттық мәдени құндылық ретіндегі мәнін ашуға бағытталды. Зерттеу барысында көркемдік, тарихи және мәдени талдау әдістері қолданылды.

1. Тарихи-мәдени талдау әдісі - Тайқазанның шығу тарихы, оның қазақ мәдениеті мен рухани өміріндегі рөлі, сондай-ақ исламдық және дәстүрлі наным-сенімдермен байланысы қарастырылды.

2. Көркемдік талдау әдісі – картинадағы композиция, түстік шешім, бейнелеу тілі мен көркемдік идея талданды.

3. Салыстырмалы талдау әдісі – Тайқазан тақырыбы бейнеленген басқа туындылармен және ұлттық мәдени нышандармен салыстырылып, ортақ және дара ерекшеліктер анықталды.

4. Семиотикалық әдіс – картинадағы символдық мән мен ұлттық белгілердің мазмұндық жүктемесі зерттелді.

5. Этнографиялық әдіс – қазақ халқының салт-дәстүрі мен рухани мұрасындағы Тайқазан бейнесінің мағынасы этнографиялық деректер негізінде қарастырылды.

Зерттеу барысында қарастырылған материалдары:

✓ Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде орналасқан Тайқазан туралы тарихи деректер, музей қорларындағы мәліметтер.

✓ Кескіндеме туындысы (Тайқазан картинасы) – оның көркемдік құрылымы, бояу шешімі мен авторлық идеясы.

✓ Қазақстандық және шетелдік өнертанушылар мен мәдениеттанушылардың еңбектері, ғылыми мақалалар, каталогтар.

✓ Архивтік және әдеби деректер – Тайқазанның құйылуы, қолданылуы мен қайта оралу тарихы.

✓ Фото және бейне материалдар, сондай-ақ отандық музейлер мен көрмелерден алынған мәліметтер.

Зерттеу барысында тарихи деректер мен бейнелеу өнері материалдарына сүйене отырып, Тайқазанның мәдени мұра ретіндегі маңыздылығы жан-жақты ашылды. Бұл еңбек ұлттық мәдениетті сақтап, жас ұрпақтың бойына рухани құндылықтарды сіңіруде маңызды рөл атқарады. Қорытындылай келе, Тайқазан тақырыбындағы көркем туынды – ұлттық мәдениет пен тарихтың сабақтастығын бейнелейтін, халық жадында мәңгі сақталатын рухани мұра болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

✓ қолданған материалының құрамы: мыс, мырыш, болат т.б. метал қосындылар құрамымен бағалы қазба байлықтар бірлігімен құрамдалған;

✓ орындау техникасы: форма жасау, метал балқыту мен құю; өнер нысанының сыртқы бетін жазбалармен, өсімдік тектес өрнектермен безендіру;

✓ көркемдік дәстүрі - ұлы дала елінің ежелгі метал өңдеу дәстүрін жалғастырып, монументтік, көркемдік, тұрмыстық, салтанаттық функция атқаратын бұйым ретінде тәжірибеде қолданылған.

Бұл картинаның құрылымы – ұлттық мәдени мұраны бейнелеу арқылы қазақ халқының рухани құндылықтарын көркем тілмен жеткізетін туынды. Бұл шығармада көркемдік элементтердің (түстер, сызықтар, пішіндер, композиция, жарық пен көлеңке, кеңістік, фактура және ритм) өзара байланысы арқылы негізгі идея мен мазмұн тұтастық табады.

1. Композициялық құрылым - картинадағы басты нысан - Тайқазан бейнесі. Композиция орталығына орналасқан қазан - бірліктің, молшылықтың және рухани тереңдіктің символы ретінде көркем кеңістіктің негізгі өзегін құрайды. Қоршаған орта элементтері (фон, адамдар, сәулеттік көріністер немесе орнаменттік өрнектер) оның маңызын айқындау үшін екінші рөл атқарады.

Сурет - 2. «Тайқазан» картинасының көркемдік элементтерінің арақатынасын көрсетілген:

2. Түстік шешім - түстердің үйлесімі – картинаның эмоционалдық әсерін күшейтетін маңызды құрал. Қара-қоңыр, мыс және алтын түстес реңктер Тайқазанның металдық салмағы мен тарихи ескілігін көрсетсе, жылы сарғыш және қызыл түстер – ұлттық рухтың жылылығын, өміршендігін білдіреді. Суық реңктер (көкшіл, сұр) фондық тереңдік пен салтанатты тыныштық тудырады.

3. Сызықтар мен пішіндердің үйлесімі - тайқазанның дөңгелек формасы — тұтастық пен мәңгіліктің белгісі. Ол картинадағы барлық бағыттаушы сызықтарды өзіне жинақтап, көзқарасты орталыққа шоғырландырады. Пластикалық сызықтардың жұмсақ иілімдері мен нақты контурлар бір-бірімен үндесіп, заттың салмақтылығын және бейненің ритмдік бірлігін қамтамасыз етеді.

4. Жарық пен көлеңке - жарықтың түсу бағыты Тайқазанның көлемін айқындап, материалдық фактурасын сезіндіреді. Жарық көлеңке контрастары арқылы автор қазанның қасиеттілігін, оның “ішкі сәулесін” айқындайды. Бұл тәсіл символикалық тұрғыда рухани нұрдың, халық бірлігінің белгісі ретінде көрінеді.

5. Кеңістік пен перспектива - фон мен алдыңғы жоспар арасындағы арақатынас терең кеңістік сезімін береді. Тайқазан көрерменге жақын орналастырылып, артқы жоспар біршама көмескіленген. Бұл тәсіл бейненің идеялық маңызын күшейтеді және көрермен назарын негізгі нысанға бағыттайды.

6. Фактура және ритм - қазанның бетіндегі өрнектер мен бедерлер нәзік фактуралық өңдеумен берілген. Бұл ұлттық ою-өрнек элементтері картинаға ритм мен сәндік үйлесім қосады. Фактура тек материалдық қасиетті ғана емес, тарихи дәстүрдің символдық тілін де жеткізеді.

Сондықтан «Тайқазан» картинасының көркемдік элементтері өзара байланыста – композициялық орталық, түстік үйлесім, жарық пен көлеңке, пішін мен фактура арқылы идеялық тұтастық құрайды. Автор бұл элементтерді шебер біріктіре отырып, ұлттық мәдениеттің мәңгілік құндылығын – бірлік пен рухани тұтастық идеясын көркем түрде паш етеді.

Кесте –3. Кестеде тәжірибелік эксперимент нәтижесін талдау оқу үдерісіндегі мұғалімнің Тайқазан картинасы

Ерекшелік түрі	Мазмұны мен мәні
Тарихи мәні	Тайқазан – XIV ғасырдың қазақ халқының мәдени мұрасының нышаны, қасиеттілік пен бірліктің символы.
Композициялық құрылымы	Кескін орталығына Тайқазан бейнесі орналасып, айналасындағы кеңістік ұлттық рухты айқындайды.
Түстік шешімі	Жылы және қоңыр реңктер басым; металл жылтыры мен киелі нұр әсері берілген.
Символдық мазмұны	Қайырымдылық, молшылық, рухани бірлік пен тарих сабақтастығының көрінісі.
Материал және техника	Майлы бояу немесе графикалық техникада орындалған, жарық пен көлеңке үйлесімі анық.
Идеялық мазмұны	Қазақ халқының мәдени тамыры мен тарихи жадына құрмет көрсету.

Кестеде тәжірибелік эксперимент нәтижесін талдау оқу үдерісіндегі мұғалімнің Тайқазан картинасы туралы ойы мынандай мүмкіндіктерге ие болатынын көрсетілген: Тайқазан картинасын талдау барысында қолданатын заманауи инновациялық әдіс - ол виртуалдық мұражай әдісін қолдандық.

Тайқазан картинасын зерттеу нәтижелері: Тайқазан картинасы ұлттық құндылық ретінде негізделген; шығарманың көркемдік өлшемдері эмоциялық әсерінің болуымен, симметрия заңдылығын қолданумен, безендіру қағидаттарына сүйенумен, айқындалған;

Суретші О.Бабажановтың «Тайқазанды құю» туындысының арт білім берудегі мәні: бабалар өнерін көпшілікке паш етумен ашылған;

Шебердің еңбегінің тәрбиелік мүмкіндіктері: суретші мен мектепте кездесу өткізу, көрме ұйымдастыру, видео көрсетілімдер ұйымдастыру жұмыстарыменмен айқындалған.

Тайқазанды жасаудағы шеберлердің қолданған ұстанымдарында мынадай мәселелер қарастырылады: - сәндік бейнелеу стилінің сақталуы; бұйымның әсемдік сипатына басымдық берілуі; бұйымның салтанатты жиынға бірлік көзі ретіндегі қызмет ету қажеттілігі; көркемдік нысанның практикалық функциясын атқаруы қамтылады.

Виртуалдық мұражай әдісі бойынша картинаға байланысты ақпараттар видеокөрініс ретінде беріледі. Олар: А.Ясауи кесенесінің сыртқы көрінісі, тайқазанның сәндік әдісімен бейнеленген көрінісі, А.Ясауи кесенесінің ішіндегі тайқазанның жан-жағынан қарағандағы көріністері, қазанды құйып шығарған Карнак (қазіргі Атабай) елді мекенінің келбеті, суретші Омар Бабажановтың тайқазанды құю картинасы; суретшінің Тайқазан картинасын жазу үстіндегі бейнесі, картинаның жеке композициялық бөлшектерінің фрагмент түріндегі көрсетілімдері; суретшінің ізденіс кезінде салған суреттеріне анықтама жасалды.

Қорытынды

«Тайқазан» картинасы – қазақ халқының тарихи жадын, рухани бірлігін және мәдени құндылықтарын бейнелейтін көркем туынды. Бұл шығармада суретші ұлттық символдың қасиетін көркемдік тіл арқылы айқын көрсетіп, оны халықтың рухани болмысымен сабақтастырған. Тайқазан бейнесі тек көне жәдігер ретінде емес, ұлттың татулығы мен берекесінің, мейірім мен қонақжайлықтың нышаны ретінде көрініс табады. Картинаның көркемдік шешімі мен түстік үйлесімі ұлттық нақышты айқындап, дәстүр мен қазіргі өнердің тоғысын көрсетеді. Шығармада композиция мен идеялық мазмұн үйлесім тауып, қазақ халқының мәдени-рухани мұрасына деген құрмет сезімі көрініс тапқан.

Қорытындылай келе, «Тайқазан» картинасы – ұлттық мәдени құндылықтардың көркем бейнедегі айғағы, ол ұлттың тарихи тамырын жаңғыртып, қазіргі заман көрерменіне рухани сабақтастықтың мәнін жеткізетін маңызды мәдени туынды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Атабаев Қ. Қазақстан мәдениетінің тарихы. Алматы. Санат, 2010, 122б.
2. Марғұлан Ә. Ежелгі қазақ өнері мен мәдениеті. Алматы. Өнер, 1985, 28-29бб.
3. Әбдіғапбарова Ұ. Қазақтың дәстүрлі мәдени мұрасы және көркем өнер. Алматы. Қазақ университеті, 2016.121б.
4. Нұрқатов А. Қазақ өнеріндегі рухани сабақтастық. Астана. Фолиант, 2018, 56б.
5. Қасиманов С. Халық мұрасы: дәстүр мен тағылым. Алматы. Рауан, 1995, 79б.

References liste:

1. Atabaev Q. Qazaqstan мәдениетінің тарихы. Almatı. Sanat, 2010, 122b.
2. Marǵulan Ä. Ejelgi qazaq öneri men мәдениеті. Almatı. Öner, 1985, 28-29bb.
3. Äbdıǵapbarova U. Qazaqtıñ дәстүрлі мәдені murası jäne körkem öner. Almatı. Qazaq wnıversıteti, 2016.121b.
4. Nurqatov A. Qazaq önerindegi rwxanı sabaqtastıq. Astana. Foliant, 2018, 56b.
- Qasımanov S. Xalıq murası: дәstür men taǵılım. Almatı. Rawan, 1995, 79b.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) **Умралиева Лаура Мухтарқызы** - М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының аға оқытушысы. Шымкент, Қазақстан. Тел.: 8-707-474-15-42 email.ru: Lauraumralieva@mail.ru